

Zpráva ze zahraniční pracovní cesty do Německa

Místo:

Marburg, Německo

Termín cesty: 13. – 15. 5. 2014

Účel cesty: Účast na 19. archivně vědeckém kolokviu Archivní školy v Marburgu „Netz werken. Das Archivportal-D und andere Portale als Chance für Archive und Nutzung“.

Účastníci cesty:

Mgr. Zbyšek Stodůlka

Zprávu podává: Stodůlka

Datum vyhotovení: 9. 6. 2014

Schvaluje: PhDr. Eva Drašarová, ředitelka Národního archivu, podepsáno elektronicky

Organizační zajištění cesty:

13. 5. 2014 odlet Praha 17:45 (OK 536), příjezd Marburg (Lahn) 21:49 (IC 2272)

15. 5. 2014 odjezd Marburg (Lahn) 15:35 (RE 4161), přilet Praha 21:24 (OK 537)

Popis jednání:

Toto archivně vědecké kolokvium Archivní školy v Marburgu, v pořadí již devatenácté, si kladlo za cíl blíže představit německé archivářské obci v současnosti dokončovaný projekt německého archivního portálu s názvem Archivportal-D (dále jen APD). Zasedání se účastnilo přes sto archivářů a pracovníků paměťových institucí ze spolkové, zemské i regionální úrovně. Genezi vývoje tohoto projektu podali zástupci participujících institucí Robert Kretzschmar, ředitel zemského archivu Bádenska-Württemberska a Irmgard Christa Becker, vedoucí marburské Archivní školy. Dále se na vývoji podílí Zemský archiv Severního Porýní-Westfálska, Saský státní archiv a po technické stránce FIZ Karlsruhe – Leibnizův institut pro informační strukturu. Současný stav decentralizovaného zpřístupňování vychází sice z uspořádání německého státu, ale snahy o zavedení centralizovaného řešení v podobě archivního portálu se datují již k letům 2002/2003, kdy existovala pracovní skupina při Německé společnosti pro výzkum (dále jen DFG) s názvem Informační management archivů (DFG-Arbeitsgruppe Informationsmanagement der Archive). Ve svém strategickém dokumentu z roku 2004 *Německé archivy v informační společnosti (Die deutschen Archive in Informationsgesellschaft)* jasně konstatovala nutnost vývoje archivního portálu. První pokus učinil Spolkový archiv, zatímco zemské archivy rozvíjely menší projekty (např. zemský archiv Bádenska-Württemberska regionální BAM-Portal). V roce 2011 vzniklo konsorcium výše uvedených zemských archivů se zkušenostmi z provozu archivních portálů, kterým byl svěřen úkol vybudovat německý archivní portál. Projekt je financován Německou společností pro výzkum (DFG) s tím, že udržitelnost projektu je zaručena podporou federální vlády i díky sdílení infrastruktury s projektem Německé digitální knihovny (dále jen DDB), kterou provozuje Německá národní knihovna.

V úvodní obsáhlé přednášce se věnovala současná zástupkyně generálního ředitele Německé národní knihovny (DNB) **Ute Schwens**, která zodpovídá za digitální publikace a digitální média, perspektivě paměťových institucí v kontextu probíhající digitální revoluce posledních dvaceti let. Připomněla zřetelné rozdíly mezi archivy a knihovnami, a to v základní otázce uchování originálu a zpřístupnění digitální kopie. Společně však mají otázky problematického financování, právních aspektů zpřístupnění, a proto je účelné hledání společného řešení. Dále sdílí tyto instituce při zpřístupnění v internetu stejná média, stejnou techniku, ale také stejné očekávání uživatele. Ze

zkušenosti vyzorovala, že co není dnes digitalizováno, pro badatele v zásadě neexistuje, a jedná se o obecný fenomén vztahující se na současné paměťové instituce. Při analýzách rozvoje zpřístupňování obsahu se paměťové instituce mohou opřít o průzkumy, zatímco v roce 1997 příležitostně využívalo internet 6,5% občanů SRN nad 14 let, v roce 2013 to bylo již 77% občanů % a ve skandinávských zemích to bylo již přes 90%. Není to však pouze očekávání mladší generace, v kategorii nad 60 let využívá internet 43% občanů SRN. Z hlediska uživatele je platforma PC zastoupena 70%, stoupá podíl smartphone. A to je také výzva budoucnosti, neboť 20% uživatelů jej používá denně. Za těchto měnících se podmínek není snadné stanovit všeobecné zásady, kterými by paměťové instituce stanovily dlouhodobé (a nákladné) cíle svého působení v digitálním prostoru. V poslední době však vznikly na národní i evropské úrovni strategické a poziční dokumenty např. Zemský archiv Bádenska-Württemberska v digitálním světě (2007), digitalizační strategie Spolkového archivu (2010), mezioborová strategie u Nadace pruského kulturního dědictví (týká se muzeí, archivů, knihoven) nebo i jednotlivých zemí např. Braniborsko (2010). V SRN dnes existují portály různého zaměření. Mezi nejvýznamnější patří regionální BAM-Portal, národní DDB a APD jako agregátoři pro evropskou Europeanu a Archives Portal Europe nebo specificky zaměřený Filmportal a European Film Gateway. Některé portály ukončily svou činnost, neboť třetí strany zastavily jejich financování, některé se přestaly rozvíjet a uživatelé je začali odmítat. I to je poučení a riziko do budoucna.

Cílem zpřístupňování u paměťových institucí, tedy knihoven, archivů a muzeí by tedy podle Ute Schwens mělo být zjednodušení a konceptualizace rešeršních nároků různých institucí, jejich sjednocení na jednom místě a díky tomu podpora synergie nacházení nových (a netušených) pramenů i jejich vazeb. Uživatel nemusí instituci navštívit, ale je přiveden na místo virtuálně a pak následně i fyzicky, když jsou v něm probuzena příslušná očekávání. Zároveň paměťové instituce mohou tímto způsobem předkládat k nabídce výzkumu opomenutá témata. Řada pramenů je po digitalizaci cíleně žádána, čímž je možné probudit paměť o událostech, osobách atd. V pozadí jde o množství a kvalitu zpřístupnění - sémantické a konceptuální propojení. Zatímco u vyhledávání Google musí uživatel vědět, co hledá (nebo mít alespoň představu), u DDB se může učit poznávat. Otevírá se zde pole práce s mladou generací badatelů, která rezignuje, pokud není přítomen digitalizát. Ovšem odhalování nových významů, vztahů, nových fondů a sbírek je pro ně naopak velmi přitažlivé. Zpřístupňování touto formou vyžaduje zároveň soustavnou práci s badatelem v podobě právních otázek autorských práv, ochrany osobních údajů, zákonných lhůt, kdy nelze dokument zpřístupnit atd. Paměťové instituce by měly šetřit náklady využitím jednoho zpracování vstupních dat a následně investovat prostředky do prezentace například v podobě různých tematických portálů, které přilákají různé skupiny uživatelů (příkladem je www.kuenste-im-exil.de). Na národní úrovni je DDB výsledkem politické dohody, která garantuje jeho další financování: r. 2011 2,6 mil. € na provoz, 8 mil. € na

technické vybavení a 1 mil. € dále na rozvoj. V roce 2012 byl uveden portál do provozu, plná verze běží od března 2014. I doposud existující portály chtějí s DDB spolupracovat, např. v podobě dílčích agregátorů jako je odborný Filmportal.de, který je podporován federální vládou, zemí Hesensko a filmovým průmyslem. Metadata jsou rešeršovatelná na DDB, linky pak vedou na filmový portál. Cílem DDB je sloužit uživateli nejen pro rešerše a zpřístupňování napříč institucemi (archivy, muzea, knihovny), ale i napříč médii, tématy atd. Úkolem do budoucna je oslovit širší okruh uživatelů (např. tematickými portály), zajistit zvýšení počtu objektů a zúčastněných institucí, přizpůsobit se dalšímu vývoji mobilních zařízení a vést dialog s uživateli o očekávaních, která vůči paměťovým institucím mají.

Dlouholetý lektor marburské archivní školy **Karsten Uhde** ve svém příspěvku vzpomínal na začátky využití internetu při prezentaci archivů od roku 1996 i na odborné debaty na půdě marburské školy, o jejím významu a možnostech (např. v roce 2001 vystoupení profesora informatiky Manfreda Sommera, který použil pro nepersonalizované vyhledávání označení portál). Od roku 2001 pak Archivní škola na svých webových stránkách provozuje adresář archivů. V témže roce pak byl spuštěn ze soukromé iniciativy rozcestník s informacemi o německých státních archivech (www.c-wortmann.de), kde byly zveřejňovány digitalizované regionální archivní časopisy. Tuto stránku pak nahradil nový link (www.staatsarchive.de), který fungoval do roku 2009. Správa se nakonec ukázala být příliš náročná, neboť změny obsahu stránek archivů byly příliš časté. Na mezinárodní úrovni byl jedním z prvních portálů www.european-archival.net, který v letech 1999-2008 sídlil v Kalifornii a fungoval jako internetový archiv (way-back). Dnes je na této adrese provozována stránka japonské kosmetiky. Značného rozšíření u paměťových institucí dosáhl archivní portál UNESCO, který shromažďoval linky nahlášených archivů. Portál nebyl udržován, od roku 2009 upadal, až v roce 2011 definitivně zanikl. Jako vzor pro řadu archivních portálů sloužila od roku 1998 americká databáze Archival Resource RLG (tehdy www.rlg.org), která se nakonec se sloučila s ArchiveGrid. Prvním z německých archivů, který provozoval vlastní archivní portál, byl zemský archiv Severního Porýní-Westfálska (www.archive.nrw.de). Jeho koncept se rozvíjel od roku 1995 a o rok později již existovala funkční verze nejprve s informacemi o pomůckách, posléze v nich umožňující hledání. Širším projektem se stal od r. 2006 BAM-Portal (Gemeinsames Portal zu Bibliotheken, Archiven und Museen). Jeho vývoj byl v letech 2001-2007 financován DFG za účelem umožnění rešerší mezi více paměťovými institucemi a zdroji včetně pomůcek. V řadě případů rozvoj portálů ovlivnilo jak problematické financování, tak změny orientace uživatele skrze vyhledávání pomocí služeb Google.

Christina Wolf ze Zemského archivu Bádenska-Württemberska, která vede koordinační místo pro digitalizaci, seznámila přítomné s blížící se finalizací dvouletého projektu výše představeného německého archivního portálu APD na podzim roku 2014. V listopadu 2012 obsahoval 2,6 mil.

objektů, na konci března 2014 již 7,8 mil. objektů. V současnosti se soustředí vývoj na optimalizaci infrastruktury DDB Backend a vývoj API pro mobilní zařízení. Rozdíly vychází z odlišných úkolů archivního portálu a knihovního portálu. Archivní zpřístupnění musí být vždy strukturováno, musí zohlednit při rešerši tektoniku nebo klasifikaci. Tyto informace jsou cenné i bez digitalizátu. Přizpůsobuje se tedy datová vrstva skrze API DDB a vyvíjí se vrstva prezentační. Dalším úkolem je sladit a připojit regionální archivní portály, např. výše zmíněný archivní portál Severního Porýní-Westfálska a dále export na Archives Portal Europe. Za tímto účelem je systém vyvíjen modulárně s harmonogramem: 10/2012 do 3/2013 - definice konceptu Frontend a data obsahující Backend; 3/2013 do 8/2013 - začátek iterativního vývoje funkcionalit, designu a přizpůsobení datové vrstvy; 9/2013 do 4/2014 – testování; konec 5/2014 interní beta verze portálu; 6/2014 do 9/2014 uživatelské testy a poslední práce, nasazení rozhraní a nástrojů příjmu (Ingest). Definitivní verze bude představena na konci září 2014 na německém archivním sjezdu v Magdeburku.

Klíčovým způsobem orientace na portále je skrze jednotlivé archivy a skrze jednotlivé objekty, které umožňují výběr z nabízených možností (filtr/různé volby). Ve výsledku je po rozbalení tektoniky detailní karta objektu s digitalizátem a linky do DDB. Při registraci do APD platí registrace do DDB, tedy přidělení ISIL čísla (Staatsbibliothek Berlin), uzavření smlouvy s DDB a vyplnění dotazníku. Po poskytnutí testovacích dat v EAD (DDB) dojde k jejich importu a další kontrole. Následně jsou data zveřejněna v DDB a v budoucnu zároveň i v APD. Přínosy pro archivy vidí Christina Wolf v možnosti rešeršovat metadata i digitalizáty, zároveň musí archivy tyto data exportovat jen jednou (DDB i APD) a díky tomu mohou jednoduše zpřístupňovat v Europa a Archives Portal Europe. APD je nejen agregátor pro evropský archivní portál, ale může být agregátorem i pro jiné (např. regionální) portály. Platformy nejsou samostatné a mohou zasáhnout multiplikací více uživatelů. Zároveň v diskusi vysvětlila několikrát se opakující dotaz, jaký je rozdíl a význam existence dvou portálů (DDB i APD). Primárně je DDB určen široké skupině uživatelů (objevovat souvislosti), APD je cílen na vědecky orientovaného badatele (v popředí je tektonika).

Do vlastní architektury portálu zasvětil přítomné **Wolfgang Krauth** také ze Zemského archivu Bádenska-Württemberska, který je zároveň vedoucí skupiny pro zpracování EAD (DDB). Archivy, které chtějí zpřístupňovat pomocí APD musí zvládnout přizpůsobení metadatového výstupu normě EAD (DDB). Vlastnímu importu metadat (Ingest) tak musí předcházet mapping (konceptuální), rozhodnutí, které pole/element z výchozího formátu bude převedeno do cílového formátu. Na něj navazuje technický mapping - technický proces zahrnující vlastní transformaci XSLT. Úkolem zpracovatele je pak disponovat dostatečně kvalitní knihovnou různých skriptů např. EAD (DDB) do EDM (tzv. mapping library) a rozhraním pro import dat ve vhodné formě do systému portálu.

Systemové komponenty portálu sestávají z: 1) regionální portál/API - Ingest - System (Backend) - pomocí repozitáře, indexu a dalších komponent připraví k prezentaci; 2) IAIS – Cortex - software Fraunhoferova institutu (Intelligente Analyse- und Informationssysteme IAIS); 3) Backend DDB Repository - databáze ke správě metadat a digitalizátů; 4) index k uloženým metadatům, aby mohly být rychleji vyhledány při hledání; 5) API - rozhraní k uživatelskému programování; 6) exportní modul EAD (DDB) a dále Europeana nebo APEnet; 7) přístup Frontend - prezentační vrstva. Němečtí archivní vývojáři se snaží vyjít uživatelům vstříc použitím oblíbené vyhledávací lišty ve stylu vyhledávače Google při počáteční fázi rešerše. Hledání je možné jednoduché, rozšířené, hierarchické, dále dle šablon (normovaná data např. časový údaj). Údaje se ukládají v databázi a indexu. Dále obsahují náhled (Preview, event. Thumbnail) při výběru zpřístupněných dat, detailní pohled ukáže celý výsledek. Frontend se tak neskládá jen z prohlížeče (Viewer), ale také ze speciálního prezentačního modulu pro digitalizáty (obrázky, filmy), např. DFG-prohlížeč. Obsah je spravován skrze CMS redakční systém k redakci a organizaci, nejčastěji v podobě webové stránky. Co se současných nákladů týče, náhledy jsou v současnosti uloženy u FIZ Karlsruhe. Uložení digitalizátů a dělení nákladů na zúčastněné instituce není zatím určeno. Cílem archivních vývojářů je vyvinout tlak na výrobce pořádacího softwaru pro archivy, aby přijali EAD (DDB), tím bude do budoucna vyřešena nutnost náročného mappingu.

Matthias Razum, informatik z FIZ Karlsruhe, se věnoval obecně koncepci infrastruktury DDB a APD. Klíčová je z jeho pohledu otázka udržitelnosti projektů, která se zvyšuje díky použití společné platformy a zajištění financování skrze dohody federální vlády a jednotlivých spolkových zemí. Úspora je nejen ve vývoji jednoho software, ale i v jeho údržbě. Jedním ze stěžejních úkolů je tak dobře zvládnutá standardizace využitím formátu EAD (DDB) místo řady metadatových formátů. V současnosti využívá systém dvě úložiště, jedno hlavní (FIZ Karlsruhe) a jedno záložní (SCC/KIT Uni Karlsruhe), která nejsou geograficky vzdálena.

Vývojem a perspektivami nejstaršího archivního portálu se zabývala ve svém příspěvku **Martina Wiech** ze zemského archivu Severního Porýní-Westfálska. Archivní portály na regionální úrovni mají různou úroveň od informačních stránek k informačním systémům. Jejich archivní portál vznikl od roku 1998 a byl rychle akceptován. V roce 2000 byla zpřístupněna velká část pomůcek, od roku 2004 v nové verzi, kdy se vedle pomůcek zpřístupňovaly i první archiválie. Ovšem zde nastalo jisté zdržení kvůli reorganizaci a také kvůli právním otázkám zpřístupňování osobních údajů, které se podařilo vyřešit až na přelomu let 2006/2007. V té době vznikla další verze portálu. Tento regionální archivní portál se musí vyrovnat s pestrostí archivů i softwaru pro pořádání např. MIDOSA, Faust, Augias, ActaPro, VERA atd., disponuje proto rozhraním pro import pomůcek, nikoli ale ve formátu EAD (DDB). V současnosti zpřístupňuje 5500 pomůcek a od roku 2012 i digitalizáty. Další vývoj souvisí

s přípravou APD, který by sloužil jako regionální agregátor. Úkolem je v současnosti vyjasnit organizační a právní aspekty takového partnerství (kooperační dohoda s DDB atd.). Nyní probíhá dotazování mezi archivy, dva již odmítly.

Susanne Waidmann ze Spolkového archivu představila německým archivářům pokrok při přípravě evropského archivního portálu Archives Portal Europe, kde vede za svou instituci skupinu 4 zaměřenou na standardy. Vývoj probíhá od roku 2005 a to skrze iniciativy APEnet (2009-2012), v současnosti APEx (2012-2015), kde je zapojeno 32 zemí. V lednu 2012 obsahoval portál 14,5 mil. jednotek, v květnu 2014 již 39 mil. jednotek. Portál je provozován ve 23 jazycích, přičemž metadata se nepřekládají. Hledání umožňuje jednoduché i rozšířené s možností filtrovat výsledky, pracovat se strukturou záznamu, výsledky hledání může uživatel uložit i sdílet (např. na Facebooku). V rámci vývoje byla dokončena implementace standardu EAG (EAG 2.0 nebo EAG 2012) pro data o archivech, od léta 2014 implementace standardu EAC-CPF. Zatím může uživatel vyplnit masku na portále, ale cílem je dosáhnout automatického nebo poloautomatického transferu. Důraz je položen na abecední index a časový rozsah, cílem je indexace a prolinkování k dalším osobám. V současnosti probíhá import pomůcek a přehledů fondů skrze apeEAD, resp. EAD a to přes aplikaci portálu. V listopadu loňského roku zveřejněn standard apeMETS 1.0, jehož součástí je i apeMETSRights. V ideálním stavu by import probíhal do evropského archivního portálu skrze APD.

Vývojáři tohoto portálu připravili několik aplikací, v první řadě on-line Dashboard, který umožňuje personalizovaný přístup a off-line Data Preparation Tool. Portál je nejvíce využíván uživateli ze SRN, Polska, Švédska, Nizozemí, Francie, Estonska, Lotyšska a Finska. Přístupy ze zámoří přicházejí z USA, Kanady a Brazílie. Za účelem zjištění motivace ve využívání byla v březnu tohoto roku uskutečněna anketa mezi uživateli. V první řadě jej využívají archiváři, dále amatérští badatelé a vědecky pracující uživatelé. Výhody portálu pak vidí ve vícejazyčnosti, přístupnosti pro zahraničního badatele, návaznosti na další paměťové instituce a v možnosti rešerší k transnárodním tématům. Stále aktuálnější tématem se stává otázka udržitelnosti a dalšího financování portálu. Stane se zřejmě právníckou osobou s vlastním byznysmodelem a byznysplánem. Účast archivů by však měla být bezplatná. Širší prezentace proběhne ve dnech 25. – 27. listopadu 2014 v Koblenci.

Druhý den jednání otevřel v části věnované nárokům na archiváře při zpřístupňování v archivních portálech **Nils Brübach** ze Saského státního archivu v Drážďanech. Vysvětloval ve svém příspěvku potřebu akceptace mezinárodních norem a standardů, bez kterých by nemohla být realizována centralizovaná řešení archivních portálů. I když se za posledních patnáct let stále více zpřístupňuje, musí archiváři přejít od norem vedoucích k produkci k normám, které jsou orientovány k prezentaci. Klasifikace a konceptualizace při pořádání byla více zohledňována při pořádání archiváři

v NDR než v SRN. Zavádění IT do archivářské práce však prohlubuje výrazně tuto potřebu. V cestě často stojí různé národní tradice a praxe při pořádání na různých stupních archivů. Práce na standardizaci probíhaly v mezinárodní komunitě již od 80. let vývojem standardu ISAD (G) 1994, z USA pak debata o výměnných formátech EAD. ISAD (G), ISSAR a ISDIAH – normy, které vedly k další strukturovanosti, dnes XML schémata EAD, EAG, EAC a datové modely EDM, CIDIC, RDF. Problémem je však stále akceptace a relevance. ISAD (G) je v německém prostředí dobře akceptován, ovšem jeho zavedení trvalo téměř patnáct let. Některé zemské archivy šly v některých případech cestou vlastních schémat vyplývajících z tradice pořádání, např. Bádensko-Württembersko, Sasko atd. S akceptací standardu ISAAR (CPF) je to již v německém prostoru horší. Standard ISDIAH slouží pro popis archivu, který má archivní fondy – nástrojem je výměnný formát EAG. Standard ISDF pro popis výběru a přejímky elektronických dokumentů je v německém prostředí téměř neznámý. Volba jednoho standardu EAD pro DDB a APD byla z důvodu přehlednosti, i když bylo nutné vytvořit vlastní profil v podobě EAD (DDB). Krátce zmínil i historii implementace EAD v SRN. Od roku 1993 projekt Kalifornia Archive Online k zpřístupňování v prostředí internetu, založen na SGML, vyžadoval speciální browser. Postupně se prosazoval skrze univerzitní a prezidentské knihovny. V roce 1996-1997 byl DFG financován vývoj nástroje pro prezentaci pořadacích dat online Archivní školou v Marlboroku. Němečtí archiváři využili kontakty s kolegy z USA, Daniel Piti přijel do Marburgu, Angelika Menne-Haritz a další odjeli na studijní cestu do USA seznámit se se zpřístupňováním metadat a digitalizátů u edic ve velkém rozsahu. Na základě této zkušenosti byl vytvořen MidosaXML a MIDOSAonline pro online zpřístupnění pomůcek. V roce 2004 byl americkou nadací financován projekt Spolkového archivu „<daofind>“ – překlad a kuchařka pro implementaci. V roce 2007 se pak uskutečnila evropská konference k EAD, EAC a METS, jejímž výsledkem byl MEX/MIDEX - zjednodušený METS Profil (podpora EAD 2002). Od roku 2008 projekt SED/FDGB portálu, jako referenční projekt k APD, byl označován jako nekompatibilní s německou tradicí pořádání. Ale tím, že podporoval retrokonverze, se stal průlomovým. Cestou je vývoj profilů a ne přímo EAD, ten je rámcem. V roce 2009 proběhl workshop výboru pro standardy Mezinárodní archivní rady, kde se tento postup stal doporučenou strategií. EAD (DDB) je podporován i skrze Konferenci archivních referentů (ARK) a Spolkovou konferenci komunálních archivů (BKK). Budoucností je nejen vytvořit referenční model, ale také otevřít a navázat na nearchivní formáty. Na konci představil Nils Brübach vizi německého archivního portálu v roce 2020, kdy by byl financován skrze nadaci. Propojoval by archivy s uživatelem - klasický portál se stane tematickým wiki, do jehož obsahu se uživatel vpracovává. Jádro institucionální informace jsou ve strukturované formě pomůcky, v derivátech pak digitalizáty.

Martin Reisacher ze Zemského archivu Bádenska-Württemberska konceptuálně představil příjem dat do portálu (Ingest). Zásadní je kooperační dohoda, kterou se řídí převod dat mezi archivem a DDB. Archiv musí mít vyřešenu problematiku licenčních práv, protože metadata jsou poskytnuta dále portálu Europeana a Archives Portal Europe. Týká se zejména digitalizátů, kde je možné mít licence 1) Public domain; 2) Creative commons (např. nekomerční); 3) Rights reserved (práva vyhrazena). Střednědobým a dlouhodobým cílem je přesvědčit výrobce pořadacího softwaru, aby umožňoval export do formátu EAD (DDB), výzvou jsou také individuální databázové struktury. V současnosti každý export musí být dále zpracován a je nutné najít nějaké přechodné řešení. Při zvládnutém pre-ingestu je možné následně jednoduše exportovat všechny pomůcky. Systém je flexibilní a umožňuje spolupráci s různými softwarovými řešeními. Na paměti je třeba mít datovou kvalitu, ať již u viditelných deskriptivních metadat, díky kterým je možné plnotextové vyhledávání a konceptualizace, tak u technických metadat. Zde je klíčovým prvkem stabilní identifikátor, díky kterému nedojde k porušení tektoniky záznamu. Možnosti jsou 1) transformační proces pro všechna data (v omezené míře); 2) jednoduchá transformační řeč (např. Europeana); 3) XSLT transformace. Ačkoli řada archivů má data v dostupném formátu (mdb, csv), je třeba provést konceptuální mapping skrze formulář rovnou do masky (možnost využít Data Preparation Tool v rámci projektu APEx). Individuální zpracování pro jednotlivé archivy je sice možné, ale omezené a to i druhem pořadacího softwaru. Po příjmu je dále provedena transformace do EDM pro Europeana a kontrola dat, zda mapping proběhl korektně.

Praktickou zkušenost s výše uvedeným postupem prezentovala **Miriam Eberlein** z Městského archivu v Heilbronn, který spravuje cca 4000 bm archiválií. Tento archiv má od roku 1999 (produktivní od 2003) vlastní pořadací software HEUSS - Heilbronner Erschliessungs- und Suchsystem, založený na MySQL/Oracle databázi. V jednom systému jsou evidovány všechny jednotky (spisy, periodika, foto, gramo, lapidárium) s tím, že jádro metadat je shodné. On-line pak archiv prezentuje zjednodušený popis s digitalizáty. Od roku 2007 se účastní na portále BAM, k tomu musel vyvinout rozhraní pro export v EAD (od roku 2008). V rámci tohoto portálu zůstali jako jediný komunální archiv. Zatímco HEUSS má 60 polí, v BAM je 11 polí popisu (chybí např. původce, datace) atd., a tento mapping byl největším problémem při implementaci v řádu třech měsíců. Zkušenost byla pozitivní, i když problémy u archivářů i badatelů způsobovaly aktualizace portálu, resp. různé verze importovaných dat v portálu a pořadacím software. Od srpna 2013 se účastní i v DDB. Rozhodujícím faktorem byla možnost spojení s Europeana a Archives Portal Europe, svou roli sehrál také moderní design DDB (oproti zastaralému BAM). Při implementaci zjistili, že profil EAD (DDB) se liší od EAD cca z 50%, dále nutnost řešit problematiku tektoniky, autorských práv a také problematickou kategorii persistentních identifikátorů (např. URN). Implementace vedla k revizi vlastního pořádání a jisté

modernizaci včetně řešení dosud opomíjených témat (např. licence). Z pohledu komunálního archivu (na německé poměry nadstandardního) by měly DDB i APD zlepšit problematiku zjednodušení aktualizací (včetně historie), poskytnout dlouhodobé partnerství při metodické pomoci (mapping a rozhraní), doplnit chybějící zpětnou vazbu pro evaluaci a k vykazování výsledků pro zřizovatele a zjednodušit schéma pro archivy (např. smysl URN).

Poslední část kolokvia zahrnovala zkušenosti s archivními portály z hlediska uživatelů. Z přísně vědeckého pohledu hodnotil **Martin Roland** z Ústavu pro středověký výzkum Vídeňské univerzity práci s portály zaměřující se na zpřístupňování listin (např. www.monasterium.net). Kriticky si všiml zejména nesjednocenou terminologii při jejich popisu metadaty, které zásadně ovlivňují kvalitu rešerše (např. vyznačení iniciály). Každý badatel si tvoří vlastní strategii vyhledávání. Připomněl, že se tedy musí hledat nejen v metadatech, ale výsledek přímo porovnat se zobrazeným digitalizátem, resp. mít možnost náhledu již u výsledků. Příznivě hodnotil možnost zvolit dlaždicového zobrazení digitalizátů a rychle je tak vizuálně porovnat. Upozornil, že pro vědeckou práci je nutná historie starších verzí zobrazení (tedy archiv aktualizací). I přes vědecké zaměření archivních portálů by výsledky měly být snadno dosažitelné při vyhledávání skrze Google.

Thomas Grotum z Univerzity v Trevíru pro svou historickou práci z období nacismu využívá archivní portály jak v Evropě, tak v USA. Upozornil, že přání historiků a archivářů nejsou stejná. Pozitivem při využití archivních portálů je pro něj zejména možnost vlastní rešerše bez nutnosti kontaktovat archiv. Z účasti na projektech digitalizace, mj. spisů vězňů KZ Auschwitz-Birkenau (1990-1996) zjistil, že prezentace i minoritnějších témat vyvolává zájem badatelů i archivů ze zahraničí. Se svými studenty připravil projekt Gestapo Trier, který trval dva a půl roku a rešeršoval 17 archivů ve čtyřech zemích (SRN, Lucemburk, Francie, USA). Výsledkem bylo cca 25 tisíc stran materiálu. Závěrem upozornil, že ze strany archivů je třeba s badatelem orientujícím se na archivním portále pracovat a vysvětlovat souvislosti, neboť řada regionálních archivů (např. komunálních) tímto způsobem nezpřístupňuje ani pomůcky. Kriticky se vyjádřil k nabídce Spolkového archivu, který na webu zpřístupňuje málo výsledků, ačkoli na místě je jeho software pro pořádání BASYS 2 výborně rešeršovatelny. Kladně hodnotil zejména tematické zpracování válečné problematiky v americkém Národním archivu, který provozuje tematicky zaměřený portál k válečným událostem, jenž uživateli výrazně usnadňuje orientaci.

K psychologickým a technickým aspektům práce uživatele s portálem se věnoval v závěrečném příspěvku **Daniel Fähle** ze zemského archivu Bádenska-Württemberska. Upozornil, že funkční požadavky musí brát ohled na požadavky uživatelů. Použitelnost (usability) musí splňovat určitá kritéria jako je například uživatelská přívětivost, čtivost (readability) nebo rešeršovatelnost

(findability). Zároveň musí takto koncipovaný web nést znaky kvality a ekonomické náročnosti, nabízet současné funkcionality. Od kombinace informační architektury, designu interakce a vlastního layout stránky a se pak odvíjí zážitek uživatele (UX – user experience). Při vývoji archivního portálu je třeba mít na paměti, že portál musí mít rozeznatelný účel, funkcionality musí být intuitivní nebo snadno naučitelné a řešerše mají vést ke smysluplnému cíli. Uživatel je omezen časově a je zvyklý na jisté konvence chování na webu. Nečte, ale skenuje obsah, neskroluje myší nebo málo, nevolí nejlepší variantu nýbrž první nejlepší, která vede k jeho cíli. APD se orientuje na vědecký potenciál, což svádí k domněnce, že může na použitelnost rezignovat? Ne, čím dál tím více lidí užívá internet, mají know-how, vzdělání nesouvisí s vyšší kompetencí využití médií. Problémem je nebezpečí na přemrštěnou funkční náročnost, neboť je předpoklad, že uživatel požaduje mnohostrannou funkcionalitu a rozsáhlé možnosti řešerše, včetně možných a úplných obsahů. Portál musí respektovat konvence a již naučené postupy, informace zobrazovat hierarchicky, funkce a obsahy smysluplně rozdělit a zřetelně zobrazit co je ke klikání a co ne. Neměl by používat vyskakovací okna (pop-ups), nezabarvovací linky, neotvírat obsah v nových oknech, nepožívat elementy, které vypadají jako reklama, dlouhé nestrukturované texty nebo „Happy talk“ - texty s PR obsahem bez informační hodnoty. Hledání je nejvhodnější skrze vyhledávací lištu (80 % uživatelů), na kterou jsou uživatelé zvyklí z vyhledávače Google. Pod lištou jsou umístěny další prvky pro vyhledávání (archivy - mapa, výběr z abecedy atd.). Při zobrazení výsledku jsou klíčové dvě záložky v levé části: archivy a objekty (s možností filtru), vpravo pak detaily výsledku s náhledy. Nepočítá se, že uživatel začne na homepage portálu (obvykle pouze 20%), ale přichází z jiného vyhledávače. Portál proto musí intuitivně vést uživatele z kteréhokoliv místa, např. logo (vždy homepage) nebo stále přítomná vyhledávací lišta.

Závěrečná diskuse vedla archiváře menších archivů, zejména komunálních, k otázkám, jak financovat své zapojení k DDB/APD, když nedisponují prostředky na vlastní pořádací software. Cestou, alespoň dle **Geralda Maiera** ze Zemského archivu Bádenska-Württemberska, jsou kooperativní projekty mezi archivy nebo mezi archivy a muzei s důrazem na využití již existujících platforem (např. na zemské úrovni Archivní portál Severního Porýní-Westfálska). Svůj význam mají jak digitalizační projekty regionálního významu (možnost žádat o podporu konkrétní země), tak zejména pro malé archivy možnost využít importu pomůcek skrze webové rozhraní a jejich prezentace badatelům pouze skrze DDB/APD atd. bez nutnosti dalších nákladů na zpřístupnění. Zaznívaly ovšem také skeptické hlasy, zda je reálné financovat portály, když uživatelé preferují vyhledávání skrze vyhledávače, jako např. dominantní Google, nebo zda nebylo nevhodným rozhodnutím investovat prostředky do retrokonverzí pomůcek, když mladá generace historiků preferuje dokumenty v digitální podobě bez ohledu na to, která instituce je digitálně zpřístupní. Otevírá se zde celá řada témat, na které budou muset německé archivy do budoucna hledat

odpověď. Zejména jak efektivně oslovit uživatele, získat je pro studium, pro bádání v archivech a obstát v konkurenci s dalšími paměťovými institucemi. Otázkou je také, jak se v německém prostředí podaří vypořádat se složitou problematikou ochrany autorských práv nebo ochrany osobních údajů při rešerších a zpřístupňování archiválií v digitální podobě. Jistě pozitivně lze hodnotit rozhodnutí sdílet náklady na provoz jedné datové infrastruktury skrze digitální knihovnu i archivní portál, což přispívá k výraznější udržitelnosti obou projektů a umožňuje financovat jejich další rozvoj.

Závěr:

Přínosem bylo získání poznatků k aktuálnímu organizačnímu i technickému vývoji archivního portálu na národní úrovni, které se promítly do přípravy zadávacího řízení na archivní portál, který je součástí projektu Národního digitálního archivu. Zároveň projevíli zástupci Zemského archivu Bádenska-Württemberska, Saského státního archivu a polského Národního digitálního archivu zájem o aktivní účast na workshopu k problematice digitálních archivů a archivních portálů, který Národní archiv plánuje uskutečnit v prosinci tohoto roku.